

Türkiye

Microcnemum coralloides

Kazayağgiller / Chenopodiaceae

Tür ilk defa 1863'te *Arthrocnemum coralloides* adıyla belirtilenerek, aynı cinsde dahil edilmiştir. 1925'de Font-Quer tarafından *Microcnemum* cinsine aktarılmıştır. Bu ise tek türü olan (monotipik) bir cinstir.

Yalnızca Tuz Gölü çevresinden bilinen bu tür, 5-10 cm boyunda, dallanmış, tüysüz, gövdesi eklemlilik tek yıllık bir bitkidir. Karşılıklı düzeli yapraklar içiye küçülmüş ve birbirleriyle birleşmiştir. Yaprak uçları küttür. Çiçekler, 1-3 cm uzunluğunda olan korni biçimindeki çiçek durumunda yer alır. Çanak ve toç yapraklar küçük, ince ve zarı yapılıdır. Bir erkek organa sahip olan türün tohumları siyah, tohum kabuğu sert ve üzerinde sık kabarcıklar vardır. Çiçeklenme zamanı Mayıs-Temmuz aylarıdır. Tür, 940-1000 m rakımdaki çok tuzlu topraklarda yetişmektedir ve sıradan bir alanda yayılış gösterdiğinden yazımı tehdit altındadır.

Belirli bir ekonomik önemi olmamakla birlikte sarımsak ve pembe tonlarda olan örnekler, yetiştiği alana güzel bir görünüm vermektedir. Bitki dayanıklı yapıyla iç dekorasyonda kullanılabilir.

Bu türe ait iki alttürden biri olan *anatolicum*, Türkiye'ye özgüdür. Diğer alttür *coralloides*, sadece

İspanya'dan bilinmektedir. Alttür *anatolicum*'un tohumları sık yerleşimli kabarcıklara sahipken, diğer alttürün kabarcıkları belirsizdir. Alttürleri ayıran özelliklerden bir diğeri de, Türkiye'de yayılış gösteren bitkilerin sarımsak, İspanya'dakilerin genellikle pembe olmasıdır. Ancak yapılan gözlemlere göre Tuz Gölü çevresinde her iki renge sahip örnekler bulunmaktadır; ayrıca bu popülasyonları tohumlarında da bir farklılık yoktur.

Salvia cyanescens

Balbabagiller / Lamiaceae

Türün ilk örneği Balansa tarafından 14 Haziran 1856'da Kayseri-Niğde yakınlarındaki Çomaklıdere'den toplanmış, 1859'da Boissier ve Balansa tarafından belirtilmiştir. 25-50 cm boyunda, gövdesi dik, üst kısmın dallanma gösteren çok yıllık bir bitkidir. Gövde, alt kısımlarda kısa yayıl tüylü ile yün gibi tüylüdür. Gövdenin üst kısmın kısa salgı tüylü ve çok yoğun salgı kabarcıklıdır. Yapraklar basit, saplı, keçe gibidir. Çiçek durumu ince dallanmış birleşik salkım, vertisilasterler (yalancı daire) 2-6 çiçekli ve aralıktır. Çanak genellikle açık pembe, kısa tüylü veya salgı kabarcıklı, üst dudak üç dişlidir. Leylakton menekşeye kadar renk tonlarına sahip olabilen korollanın bir yanı şişkin, üst dudak belirgin olarak arak şeklindedir. Meyveler yuvarlakça ve üçköşelidir. Çiçeklenme zamanı Haziran-Eylül aylarıdır. Özellikle İç Anadolu'da yayılış gösteren endemik bir türdür. Bolu, Kastamonu, Gümüşhane ve Erzincan'dan da bulunduğu dair kayıtlar vardır. Bu tür, 400-2300 m'ler arasında kalker, volkanik ve sıstlı yamaçlar, Karacım açıklıklar, çakılı dere yatakları, boş bırakılmış bağ ve tarlalarda yetişir. Ülkemizde yaygın olarak bulunan bu tür için herhangi bir tehlike sözkonusu değildir. Çoğu adaçayı türlerinde olduğu gibi, bu bitki de kümeler halinde yetiştiğinde, oldukça etkili bir görünüş sunar. Gümüştü beyaz, keçe gibi tüylü yaprakları, menekşe renkli çanak ve toç yaprakları, uzun çiçeklenme süresiyle bahçelerin en çekici bitkilerinden biridir. Süs bitkisi olarak kullanılabilir. Soğuk şartlara dayanıklı olması nedeniyle, kışın bir koruma önlemi olmayı gerektirmektedir. Bu türün Edinburgh Kraliyet botanik bahçesinde ilk yetiştirilmesi 1957'de Sivas bölgesinden Davis ve Hedge'in topraklardan tohumları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de daha yaygın olan *S. canadensis*'ya benzerlikler gösteren bu tür, daha nazik yapısı, daha küçük kaliks ve korollası, daha ufak tohumları ve biraz daha geç çiçeklenme dönemiyle ondan ayrılır. İki tür arasındaki tübitleşmeler oldukça siktir. Niğde'den alınan örneklerin çiçeklenmesinin daha yoğun, çiçeklerinin daha koyu ve daha küçük boyulu olduğu saptanmış olup bunları Kuzey Anadolu'dakilere göre daha yükseklerde yetiştiği bilinmektedir.

Florası

■ Centaurea antiochia'nın Türkiye'deki yayışı

dişli veya oymak, en üstteki bölüm biraz daha büyüktür. Ortadaki yapraklar ortadaki damamın yarısına kadar bölünmüş veya keman şeklindedir. İnvokrum küresel veya yumurtamsı biçimde, yaklaşık 25 cm enindedir. Tımlar küçük, kahverengi, kıpkıdır; kıpkıklar 2-5 mm boyundadır. Çiçekler siyaha yakın mor renklidir; dolayısıyla süs bitkisi

olarak kullanılabilir. Meyve (aken) 5-6 mm'dir. Çiçeklenme zamanı Mayıs-Haziran aylarıdır.

Centaurea antiochia Güney Anadolu'da, Akdeniz sahil şerhinde, Antalya-Hatay arasında yayılış gösteren ve bu yörelere özgü (endemik) bir türdür. 150-500 m, nadiren 1000 m yüksekliklerde, Maki ve Kızılcım omanları içinde ve kayalık yamaçlarda yaşamaktadır. Akdeniz bölgesinde sınırlı bir yayılış sahip bu türün yaşama alanı gerek yangın, gerekse kültür veya yerleşme amaçlı kullanıma elverişlidir. Bu nedenle Türkiye bitkileri kırmızı listesinde R olarak gösterilen tehlike kategorisi, V (zarar görebilir) olarak düzeltilmelidir.

Centaurea antiochia'nın çok benzediği tür, *Centaurea carduiformis*'tir. Ancak bu türden hem bazı morfolojik özellikler, hem de yetişme ortamı ile yayılış açısından farklılıklar gösterir. Çiçek rengi farklılığı yanında, *C. carduiformis*, fipik bir step bitkisi olup 500-2000 m yüksekliklerde yayılış gösterirken, *C. antiochia* Akdeniz sahillerinde alt seviyelerde yarar.

Centaurea antiochia

Papatyagiller / Asteraceae

Centaurea antiochia, Boissier tarafından 1846'da Antakya'da Suadiye mevkinda, Asi nehri kenarındaki kalker kayalıklardan toplanıp, 1849'da betimlenmiştir. Adını, seçildiği yer olan Antakya'dan alan bu türün, sadece İçel'den kayıtlı varyetesi *proealta*, 1856'da *Centaurea proealta* (Syn.) adıyla aynı bir tür olarak betimlenmiş, ancak 1975'de Wagenitz tarafından *C. antiochia*'nin varyetesi olarak kabul edilmiştir.

30-100 cm boyunda, gövdesi dik, özellikle alt kısımlar sert tüylü veya havk, çok yıllık bir bitkidir. Taban yapraklar orta damamın yarısına kadar ya da orta damama kadar bölünmüş; kenarları düz,

Dorystoechas hastata

Labiatae / Balılabagiller

Dorystoechas hastata dünyada sadece ülkemizde, Antalya civarında yetişen ender türlerden biridir. Familya içerisinde *Dorystoechas* cinsi de sadece ülkemize özgü (endemik)'dir.

İlk defa 1845 yılında Antalya (Tahtalı Dağı)'dan Heldreich adlı araştırmacı tarafından toplanmış; Boissier ve Heldreich

tarafından 1848 yılında bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bugüne kadar bazı yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından da Termes ve Kemer (Antalya) civarından toplanmıştır. Kemer'de 500 m, Termes'te 1000 m ve Tahtalı Dağı'nda 1500-1600 m'ye kadar çıkar. Özellikle kayalık ve ormanlık açıklıklarını sever.

Keskin kokulu 40-100 cm boyunda, yumuşak seyrek tüylü ve salgı tüyleri taşıyan çalmsa bir bitkidir. Yaprakları ilk bakışta ok başını hatırlatır. Tür, adını da bu yaprak şeklinden almıştır. Çiçekler 6-17 cm boyundaki çiçeklerime durumuna dönel (vertisilat) olarak düzenlenmiştir. Bir çiçeklenme durumunda ortalama 30 kadar çiçek vardır. Çiçekleri fazla gösterişli olmayan bu türde çanak ve toz yapraklar hemen hemen aynı boydadır. Çiçekler beyaz renktedir.

Çiçeklenme zamanı Mayıs ayının ortalarından başlayarak Temmuz ayına kadar devam eder.

Çok dar bir bölgede yetişmesine rağmen bulunduğu alanlarda topluluklar oluşturabilmektedir. 1000 m'nin altına inildikçe topluluklar yerlerini tek tek fertlere bırakmaktadır.

Keskin ve güzel kokulu olmasının yanı sıra, halk tıbbında uyanık, gaz söktürücü, iştah açıcı ve mide ağrısını giderici olarak kullanılmaktadır.

Dünyada bilinen hiç bir yavun akrabası yoktur. Jeolojik devirlerden kalma bir bitki türüdür. Tür henüz tehlike altında olmasına rağmen, konumu nedeniyle koruma altına alınmalıdır.

Z.Aytaç - N.Adigüzel

▲ Dorystoechas hastata'nın Türkiye'deki yayışı

Kaynaklar

Baytop, N., Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, İstanbul, 1984.
Davis, P. H., Flora of Turkey and The East Aegean Islands, Edinb., 1967, 1975, 1977, 1978, 1982.
Hedge, I. C., Studies in East Mediterranean Species of Salvia, Edinb., 1957, 1960.
Ekim, T., et al. Türkiye'nin Tehlike Altındaki Nadir ve Endemik Bitkileri, Ankara, 1989.